



OGBÓN ÌSÈWÁDÌÍ NÍNÚ LÍTÍRÉSÒ ÀTÌ ÈDÈ YORÙBÁ

Ibrahim Àbáyòmí ADEIGBE, Ph.D

Department of Linguistics, African & Asian Studies,

Faculty of Arts, University of Lagos

aadeigbe@unilag.edu.ng, ibrahimadeigbe@gmail.com

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20758236>

Àṣamò

Ìwádíí kó ipa pàtàkì nínú idáàbòbò àtí itànkálẹ̀ èdè àtí lítírésò Yorùbá, kí ilọsíwájú le è bá imò ẹ̀dà-èdè àtí àṣà Yorùbá. Odù tí kì í ẹ̀ ẹ̀ àimò olóko ni ìwádíí jẹ́ lárúwọ̀ Yorùbá. Kí imò mọ̀-òn-kọ̀ mọ̀-òn-kà tó ó de ni àwọn baba ńlá wa tí ń ẹ̀ ìwádíí. Ní ibèrẹ̀ pẹ̀pẹ̀, kí àwọn baba ńlá wa tó dárúwọ̀lé ohunkóhun, wọn á kọ̀kọ̀ bí ifá léèrè. Ìwádíí yíí ló ẹ̀ okúnfà onírúurú ètò àwùjọ̀, ètò ọ̀rọ̀-ajé, ọ̀fín, èèwò, ilera, imò ijínlẹ̀, àtí èrò báýẹ̀sẹ̀rì àwọn baba ńlá wa. Àkíyèsì tí a ẹ̀ ní pé ọ̀sòrò ńlá ní fún ọ̀pọ̀ àwọn akẹ̀kọ̀ọ̀ láti ẹ̀kọ̀jọ̀ ohun èlò fún àyẹ̀wò, àtí ijábò ìwádíí tí wọn ẹ̀. Pépà yíí ẹ̀ àgbéyẹ̀wò ọ̀nà tí àwọn akẹ̀kọ̀ọ̀ lẹ̀ gbà ẹ̀ ìwádíí nípa ẹ̀sẹ̀ àmúlò ọ̀gbón ìwádíí àtí jíjábò ìwádíí nínú ẹ̀kọ̀ èdè, àṣà àtí lítírésò Yorùbá lóde-òní. Nípa ẹ̀sẹ̀ àmúlò àwọn ohun àkọ̀jọ̀ fún àyẹ̀wò nínú imò ẹ̀dà-èdè, lítírésò àtí àṣà, pépà yíí wo àwọn ọ̀nà tí a lẹ̀ gbà ẹ̀ àtúpalẹ̀ ohun àkọ̀jọ̀ fún fáyẹ̀wò èdè, ewì, ọ̀we, eré-oníse, itàn -àròsọ̀ àtí ọ̀sẹ̀rẹ̀. Ọ̀sẹ̀ yíí wo àwọn ọ̀sẹ̀sì ọ̀mólúàbí lóko ìwádíí, ẹ̀sẹ̀ àdàkọ̀ àtí idàkọ̀ àwọn ohun àkọ̀jọ̀ fáyẹ̀wò lóko ìwádíí àtí ilànà tí a fí lẹ̀ dààbòbò àwọn ohun àkọ̀jọ̀ fún àyẹ̀wò. Pépà yíí tọ̀ àwọn akẹ̀kọ̀ọ̀ àtí àṣẹ̀wádíí sọ̀nà lórí àtímọ̀ àwọn kókó pátákí nínú ìwádíí, bí i; yíyan orí-ọ̀rọ̀ ìwádíí, ibi ìwádíí dorikọ̀, aáyan ìwádíí, àtí ọ̀gbón ìṣẹ̀wádíí.

Kókó Ọ̀rọ̀: Èdè Yorùbá, lítírésò Yorùbá, lítírésò alohùn, ọ̀gbón ìṣẹ̀wádíí, ikọ̀sílẹ̀ fún irántí, ifiwádíí-sọtumò

1 Ifààrà

Láti ibèrẹ̀ pẹ̀pẹ̀ ní àwọn ìran Yorùbá tí fẹ̀ràn láti máa ẹ̀ ìwádíí kí wọn sì máa tọ̀pinpin ohun tí ó bá rú wọn lójú tàbí sọ̀kùnkùn sí wọn. Bí ọ̀rọ̀ bá fẹ̀ dojúrú, àwọn àgbà Yorùbá máa gba oko awo lọ láti lọ wá ojúutú sírú ọ̀rọ̀ bẹ̀. Gbogbo àbò ìwádíí lásikò tí à ń wí yíí kò sí ní àkọ̀sílẹ̀ nítorí àwùjọ̀ sọ̀rọ̀sọ̀rọ̀ ní àwùjọ̀ Yorùbá nígbà náà, kì í ẹ̀ àwùjọ̀ kọ̀wẹ̀kọ̀wẹ̀. Èyí ló fa á tí ẹ̀nikẹ̀ni kò fí lẹ̀ sọ̀ ẹ̀gbà tí ìwádíí bèrẹ̀ lárúwọ̀ Yorùbá. Ohun tí ó dájú ní pé ìwádíí tí bèrẹ̀ lárúwọ̀ Yorùbá kí àwọn ọ̀yínbó amúnisín tó ó dé pẹ̀lú ẹ̀kọ̀-ìwé kí àgbàdò tó d'áyé kì ní kan ladiyẹ̀ ń jẹ̀.

Ní akòkó bágbamu tí a wá yíí, ọ̀sẹ̀ akadá gidí ní ìwádíí ẹ̀sẹ̀ àtí àbò ìwádíí kíkọ̀ jẹ̀. Kànnpá ní kì í ẹ̀ ìwòfún fún gbogbo akẹ̀kọ̀ọ̀ tó fẹ̀ gboyè nínú ẹ̀kọ̀ ijínlẹ̀ Yorùbá yálà nílẹ̀ ẹ̀kọ̀ olùkòni tàbí Yunifásitì. Ọ̀sẹ̀ ara ẹ̀ni ní ọ̀sẹ̀ ìwádíí láti fí imò kún imò. Akẹ̀kọ̀ọ̀ gbòdò ẹ̀ àwárí orí-ọ̀rọ̀ tó fẹ̀ yẹ̀ wò. Orí-ọ̀rọ̀ tí ọ̀wọ̀ yóò ká, tí yóò dín wàhálà kù ló yẹ̀ kí akẹ̀kọ̀ọ̀ mú. Ọ̀sẹ̀ yíí yóò gbà kí akẹ̀kọ̀ọ̀ ẹ̀ ìwádíí káàkiri láti kó gbogbo nnkan tó jẹ̀ mọ̀ orí-ọ̀rọ̀ rẹ̀ jọ̀.

Ìwádíí ẹ̀sẹ̀ nínú èdè, lítírésò, àtí àṣà Yorùbá jẹ̀ ohun kànnpá fún idáàbòbò, àgbóyẹ̀ àtí itànká àṣà àtí ọ̀sẹ̀ Yorùbá. Ìran Yorùbá jẹ̀ ọ̀kan pàtàkì nínú àwọn ìran tí ó gbajúgbajà nílẹ̀ adúláwò. Àwọn Yorùbá ní èdè tí ó dùn-ún gbọ̀, tí ó sì dùn-ún sọ̀ pẹ̀lú ọ̀we, ewì, àlọ, isàré àtí ọ̀sẹ̀rẹ̀ àtí àwọn lítírésò àpílẹ̀kọ̀ lóníran-ń-ran. Ọ̀wọ̀jà ẹ̀ka-ẹ̀kọ̀ Yorùbá pẹ̀ka káàkiri wónú àwọn ẹ̀ka-ẹ̀kọ̀ miiran bí i imò ẹ̀dà-èdè, ẹ̀kọ̀ lítírésò, imò-àwùjọ̀-àdáyébá, imò àwùjọ̀, àtí bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. Ẹ̀kọ̀ ní àwọn ẹ̀ka-imò wónyí kò sí fún



ìmò akadá lásán bí kò ɣe fún idáàbòbò èdè, àṣà àtí ètò àwùjò. Pépà yíi jé àkànṣe iṣe fún ilàna, oḡbòn, ikòsílẹ̀ fún irántí, tí ó jé b́arakú fún iwádíí ní èdè àtí lítírẹ̀ṣọ̀ Yorùbá. Ojúsùn wa ní láti d́ekun iṣòro tí ó máa n kojú àwọn akékọ̀ọ̀ àtí aṣewádíí nínú àṣà, èdè àtí lítírẹ̀ṣọ̀ Yorùbá.

Ọ̀pọ̀ lára àwọn onímọ̀ lítírẹ̀ṣọ̀ àtí èdè Yorùbá ní wọn ti ɣisẹ̀ lórí i kókó ọ̀rọ̀ pàtàkì tí a pè ní iwádíí. Lára àwọn onímọ̀ bẹ̀e ni Adélẹ̀kẹ̀ àtí Adébìyí (2003), Ajíkòbí (2014), Adéyemí, Adéọṣun, Adékéyẹ̀ àtí Ọ̀móléwu (2016), àtí Ajíbóyẹ̀ (2016; 2020). Iṣe àwọn onímọ̀ wònyí kẹ̀nú, ó sì gbòòrò nípa wíwá ojútúú sí iṣòro tí ó n kojú àwọn aṣewádíí nínú ìmọ̀ èkọ̀ Yorùbá. Níwọn igbà tí ọ̀pọ̀ àwọn akékọ̀ọ̀ sì n kojú iṣòro láti wẹ̀ agbami nílá yíi já, á jé pé, ó tún kù, nìbọn n ró, à fí kí àwọn tí wọn bá jé onímọ̀ àtí olólùfẹ̀ èkọ̀ èdè, àṣà àtí lítírẹ̀ṣọ̀ Yorùbá túbò dá sí ọ̀rọ̀ lórí i ɣisẹ̀ iwádíí. Nítorí àwọn àgbà bọ̀, wọn ní ‘bíná kò bá tán láṣọ, èjẹ̀ kí n tán léékánná’. Síbẹ̀, ó tún kù nìbọn n ró.

Iwádíí ɣisẹ̀ gba àrògún, ètò, ɣisẹ̀ àkòsílẹ̀, àtúnýẹ̀wò, gbígbé èrò àtí òye kan kalẹ̀ lónà tí yóò fí yé àwọn tírú ohun bẹ̀e ɣàjòjì sí. Èròngbà wa lórí àkòsílẹ̀ yíi ní láti ɣàlàyé ní sókí ohun tí iwádíí jé ànfaàní tí ó wà nínú iṣe iwádíí, bí a ɣe n yan orí-ọ̀rọ̀ fún iwádíí àtí oríṣi iwádíí tí ó wà. Bákan náà ní a ó ɣe àgbéyẹ̀wò àwọn ohun èlò fún iwádíí àtí pàápàá àwọn ọ̀fin tí ó de iṣe àkànṣe tàbí iwádíí ɣisẹ̀. A ó tún wo àyípadà tí ó ti bá iwádíí ɣisẹ̀ nípa wíwo ohun ọ̀tún tí ó wònú ilàna àtí ètò iwádíí látàrí ìmọ̀ èrò àtí ìmọ̀ àtọ̀wọ̀dá. Èrò wa ní pé igbínànjú yíi yóò ran àwọn akékọ̀ọ̀ àtí aṣewádíí lówó nínú aayan iwádíí ɣisẹ̀.

2 Kí ni Iwádíí?

Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn onímọ̀ ní wọn ti gbìyànjú láti fún ohun tí a mò sí iwádíí lóríkí. Nínú iwé atúnmọ̀ èdè Oxford Advanced Learner's Dictionary wọn tùmọ̀ *research* gégẹ̀ bí i *careful study or investigation, in order to discover new facts*. Èyí tí ó tùmọ̀ sí ɣisẹ̀ àyẹ̀wò fínífiní tàbí iwádíí pèlú èròngbà láti ɣe àwàrí ìmọ̀ ọ̀tún. Ohun tí ó n sọ ní pe, iwádíí jé ọ̀nà tí à n gbà láti kó ìmọ̀ jọ. Síwájú sí i nínú èrò ti Oṣuala (2001) ó pe *research* ní:

the process of arriving at dependable solutions to problems through the planned and systematic collection, analysis and interpretation of data.

Onímọ̀ yíi rí iwádíí gégẹ̀ bí ọ̀nà tí à n gbà wá ojútúú tí ó ɣeé gbékẹ̀lé sí àwọn iṣòro nípa àkójọ̀pọ̀ èkúnrẹ̀rẹ̀ ìmọ̀ àtí àlàyé tó yẹ kooro. Oṣuala (2001) gbà pé à n lo iwádíí láti tán iṣòro ní. Tí èyí bá rí bẹ̀e, a jé pé a gbódò rí iṣòro kan tí ó fojú hàn, kí a tó lẹ̀ sọ̀rọ̀ iwádíí tí a ó ɣe láti tán iṣòro bẹ̀e. Ọ̀nà láti wá tàbí pèsè idáhùn sí àwọn ibéèrè tí ó n kọ̀nìlòminu ló sába máa n fa iṣe iwádíí ɣisẹ̀. Èyí kò fí bẹ̀e yàtò sí èrò Adélẹ̀kẹ̀ àtí Adébìyí (2003) tí wọn pe iwádíí ní igbésẹ̀ tí olùṣewádíí ní láti gbé láti wá iyanjú sí àwọn iṣòro kan láti sí ojú ọ̀rọ̀ sóde kedere nípa ɣisẹ̀ ibéèrè sí àwọn ohun tó ta kókó.

Oyèbáńjì (2004) náà tẹ̀lẹ̀ èrò yíi nígbà tí ó pe *research* ní ...*a process of inquiry, investigation, close scrutiny and discovery*. Ohun tí ó n sọ ní pé Iwádíí jé ọ̀nà tí à n gbà láti tọ̀sẹ̀, ɣe ọ̀fintótó àtí láti ɣe àwàrí nńkan tuntun. Ọ̀nà iṣe bẹ̀èrè, ɣisẹ̀ ọ̀fintótó àtí ɣisẹ̀ àwàrí nńkan. Abájọ̀ tí Ajíkòbí (2014) fí rí iwádíí gégẹ̀ bí ọ̀nà tí èdà n gbà tọ̀pinpin àyíká rẹ̀, tí èdà sì n bẹ̀èrè bí nńkan ɣe rí bó ɣe rí. Onímọ̀ gbà pé kí n ɣe ohun tójú èdà tó nńkan ní a máa n wádíí, èdà tún máa n tọ̀pinpin àwọn nńkan tí Adédáá dígàgá wọn, àwọn nńkan tójú èdà kò tó, tí òye àtí oḡbòn èdà kò gbé.

Adeyemi (2016) kíyèsí pé ohun tí a bá pè ní iwádíí gbódò ní àbájáde tàbí idáhùn sí ibéèrè, onímọ̀ yíi tẹ̀ síwájú pé kí iwádíí tó lẹ̀ fa nńkan gidi jáde, ó gbódò ní ilàna kan pátó. Èrò yíi fòntẹ̀ lé èrò Adéọṣun (2016) tó kí iwádíí gégẹ̀ bí ɣisẹ̀ akitiyan, ɣisẹ̀ ilàkàkà àtí iṣáápon láti mọ̀ èrèdì ohun tí ó



farasin nípa ẹka ìmò kan. Ohun tí onímò yìi fónrere rẹ̀ ní pé ìwádíí gbòdò dálé ẹ̀ká ìmò kan pàtó. Ìdí ní pé gbogbo ẹ̀ká ìmò ẹ̀kọ̀ ló ní àwọn ibeèrè àti ìṣòro tò ń fẹ̀ idáhùn, kò sì rọrùn kí olùwádíí kan ní òun fẹ̀ dágbalé ìwádíí lórí gbogbo ẹ̀ka-ìmò lẹ̀kan náà.

Gbogbo àwọn onímò tí a tọ̀ka sí lókè wònyí ní wọn gbà pé ohun tí a bá pé ní ìwádíí gbòdò jẹ̀ ohun tí ó ń wá ọ̀nà àbáyọ̀ sí ìṣòro kan tàbí ọ̀nà láti ẹ̀ àwárí ohun titun.

3 Aáyàn Ìṣewádíí

Ọ̀kan-ò-jòkan ni ohun tí ó máa ń fa ìwádíí síṣe, lára àwọn ohun tí ó lè ṣokúnfa ìwádíí síṣe níwònyí:

1. Ọ̀nà láti mú idàgbàsókè àti ilọ̀síwájú bá ẹ̀dá àti àwùjọ̀ lápapọ̀.
2. Ọ̀nà láti ẹ̀ àwárí ohun titun tí ẹnìkẹ̀ni kòì tí ì ní ìmò nípa rẹ̀ lágbàáyé.
3. Ìwádíí síṣe jẹ̀ ọ̀nà kan pàtàkì tí ẹ̀dá fí lè ní ìgbéga nínú ìmò àti ọ̀nà láti lè ẹ̀ lámèyító iṣè tí ẹnìkan tí ẹ̀ tẹ̀lẹ̀.
4. Ìwádíí síṣe tún máa ń fún aṣewádíí ní ànfààní láti di ilúmò-òn-ká.
5. Yàtò fún èyí, ìwádíí síṣe jẹ̀ lára ọ̀nà fún akẹ̀kọ̀ lẹ́lẹ̀ kẹ́kọ̀ gboyè ní ilé-ẹ̀kọ̀ gíga.
6. Ìwádíí síṣe jẹ̀ ọ̀nà kan pàtàkì tí a lè fí yí èrò àwọn ènìyàn padà lórí èrò kan tó ti wá tẹ̀lẹ̀.
7. Síwájú sí i ìwádíí síṣe máa ń fún àwọn olùkọ̀ ní ànfààní láti mú ilàna ọ̀tun bá ikóni fún àmúgbòòrò ìmò àwọn akẹ̀kọ̀ ní ilàna ètò òde-òní.
8. Ó máa ń ẹ̀ ìwádíí láti mú àyìpadà rere bá ìgbésí ayé àwọn ẹ̀dá ènìyàn.

3.1 Àbùdá Ìwádíí

Àwọn àbùdá káriayé kan wà tí ìwádíí gidi gbòdò tẹ̀lẹ̀. Nípa síṣe bẹ̀ ń aṣewádíí yóò fí lè tán ìṣòro kan tí ó fẹ̀ fí iṣè ìwádíí tí ó dájúwólé lónà èrò. Ọ̀pọ̀ àwọn onímò ẹ̀kọ̀ Yorùbá ní wọn ti wo àwọn àbùdá wònyí, lára àwọn onímò bẹ̀ ń Adélẹ̀kè àti Adébiyí (2003), Adéyemí (2016), Adeṣun (2016). Lára àwọn àbùdá ìwádíí níwònyí:

1. Àbùdá Ajemétò (systematic): Ìwádíí gbòdò máa tẹ̀lẹ̀ ihun àti ètò tó péye. Ó gbòdò máa ló lówéláwé àti ní síṣe-n-tẹ̀lẹ̀ ní, láti orí-òrò yíyàn, aayan ọ̀mọ̀ràn, ọ̀gbón ìṣewádíí, ohun àkọ̀jọ̀ fún àyèwò, àtupalẹ̀ àti ikádíí (wo Adéyemí, 2016, o.i.4; Adeṣun, 2016, o.i.14).
2. Ajemàrògún (logical): Ìwádíí máa ń tẹ̀lẹ̀ ilàna àti ètò tó ní àrògún ní. Àwíjare, àtupalẹ̀ àti agbálọgbábọ̀ inú ìwádíí gbòdò gún.
3. Ajemọ̀ aṣedánwò/Àwofin (empirical/evidence-based): Aṣewádíí gbòdò ri pé àbò ìwádíí dá lórí ohun àkọ̀jọ̀ fún àyèwò tó péye, àwòfin akúnjù ọ̀sùwò, wò ọ̀múlò ọ̀rò tàbí àyọ̀kà tó péye, ifọ̀rọ̀wánilénuwò, iṣedánwò, kò gbòdò dá lórí àbá, èfò mímu tàbí èrò aṣewádíí. Bí bẹ̀ ń kọ̀, irú ìwádíí bẹ̀ ń kò ní àyọ̀rísí gidi.
4. Àìṣẹ̀gbè (objectivity): Ìwádíí gidi gbòdò yẹ́ra fún ègbè síṣe, àtupalẹ̀ gbòdò jẹ̀ jáde láti inú ohun àkọ̀jọ̀ fún àyèwò tó péye, àwòfin akúnjù ọ̀sùwò, ọ̀múlò ọ̀rò tàbí àyọ̀kà tó péye, ifọ̀rọ̀wánilénuwò, iṣedánwò, kò gbòdò jẹ̀ láti inú ìṣẹ̀gbè aṣewádíí.
5. Ìṣewádíí òkòdoro (verifiable): Ilàna gbogbo ìwádíí gidi gbòdò jẹ̀ èyí tí ó tọ̀nà, tí ó là gààrà, tí ó ẹ̀ tún ẹ̀ fún èlómíràn láti wádíí òkòdoro.
6. Àyèwò finífíní (critical examination): Lára àbùdá pàtàkì tí aṣewádíí gbòdò fí sọkàn ní pé ìwádíí rẹ̀ gbòdò jẹ̀ èyí tí ó ń bèrè ibeèrè lórí àwọn ìmò tí ó ti wá nílẹ̀ tẹ̀lẹ̀; kí ó ẹ̀ ìgbélẹ̀wò àwọn tíòrì tí aṣewádíí yóò lò; kí ó ṣàgbéyèwò àwọn àbá ìwádíí, kí ó sì wo àwọn ohun àkọ̀jọ̀ fún àyèwò finífíní.



7. Èrèdì (purposeful): Ó ɛ̀ ɛ̀ pàtàkì kí ìwádíí ní èrèdì nítorí à ñ ɛ̀ ìwádíí pèlú èrò̀ngbà láti yanjú ìṣòro, láti ṣàlàyé ohun tuntun, láti ṣàlàyé afò kan, láti tako àbá ìwádíí tó ti wà nílẹ̀ tẹ̀lẹ̀ àti láti fi ìmò kún ìmò.
8. Àbùdá ajemòwà-omolúabí (ethical): Ìwádíí gidi gbòdò jẹ̀ èyí tí ó fúnka mò ìwá àti ìṣe omolúabí nínú ìlànà, ètò àti àgbékalẹ̀ rẹ̀. Láti ɛ̀ àṣeyọ́rí ní oko ìwádíí àwọn ìwà kán wà tí a pè ní ìwà ón wà tí a pè ní ìwà omolúabí ajemósẹ̀ ìwádíí tí à ñ retí lódò olùwádíí (Adéòṣun, 2016, o.i.17). Olùwádíí gbòdò jẹ̀ olóòtò; kí ó bọ̀wọ̀ fágba; kí ó moyì akókò; kí ó tọ̀ka sí orisun èròja tàbí ohun èlò inú ìṣe ɛ̀ rẹ̀; kí ó yera fún dída ìṣe oníṣe kọ.
9. Gígùn lé tíọ̀rì (theoretical): Kí ìṣe ìwádíí lè dára, kí àyọ́rísí ìwádíí tó lè ɛ̀ ɛ̀ fòkàn tán, ìwádíí gbòdò gùnlẹ̀ tíọ̀rì kan pàtó. Tíọ̀rì dàbí abẹ̀fẹ̀lẹ̀ ìmò tí a fi ñ la ifun àti èdò ìṣe kan (Adéyemí, 2006, o. i. 8).
10. Igboṛa-ẹ̀ni-yé (communicable): Àṣewádíí gbòdò jábò ìwádíí lònà tí yóò fi wun àwọn èniyàn tí wón fẹ̀ ka ìṣe rẹ̀ láti kàá. Àṣewádíí gbòdò jábò ìwádíí lònà tí yóò ṣàfihàn: ohun tí ó fẹ̀ ɛ̀? Báwo ló ɛ̀ ɛ̀ ɛ̀? Kí ni idí tí ó fi ɛ̀ ɛ̀? Kí ni àyọ́rísí ìwádíí òhún?

3.2 Yíyan Orí-òrò fún Ìṣe Ìwádíí

Ó ɛ̀ pàtàkì fún akẹ̀kọ̀ọ̀ tí ó fẹ̀ ṣiṣe ìwádíí láti lè yan orí-òrò fún ìwádíí tí ó fẹ̀ ɛ̀. Ní ọ̀pọ̀ igbà, àwọn akẹ̀kọ̀ọ̀ máa ñ ní ìṣòro lóri yíyan orí-òrò ìwádíí. Èyí sì lè mú kí akẹ̀kọ̀ọ̀ yan orí-òrò tí apá rẹ̀ kò lè ká. Ohun tí ó dára ni kí akẹ̀kọ̀ọ̀ fúnra rẹ̀ yan orí-òrò tó bá wù ú. Èyí yóò fún un ní àyè láti sọ tinú rẹ̀, kí ó sì ɛ̀ ɛ̀ tayòtayò.

Orí-òrò tí akẹ̀kọ̀ọ̀ bá yàn tàbí tí ó fẹ̀ ṣiṣe lóri gbòdò jẹ̀ èyí tí ọ̀ye rẹ̀ yóò le yé èniyàn àti pé yóò fikún ìmò. Ògúnlọ́lá (2016) àti Ajíbóyè (2020) ti sọ àṣodátò ọ̀rò lóri i yíyan orí-òrò ìwádíí. Ògúnlọ́lá (2016) kiyèsí pé àṣewádíí gbòdò nífẹ̀ sí kókó orí-òrò tí yóò yàn, kí ó sì tún ní ìmò diẹ̀ nípa rẹ̀. Onímò tẹ̀ síwájú pé ó ɛ̀ pàtàkì kí àṣewádíí fí i dájú pé kò sí ẹ̀rí kankan pé wón ti ṣiṣe lóri kókó orí-òrò ìṣe ìwádíí rẹ̀ látẹ̀yinwá. Àkiyèsí wa lóri èrò Ògúnlọ́lá (2016) ni pé òtítò ló ɛ̀ pàtàkì kí àṣewádíí nífẹ̀ sí ohun tí ó fẹ̀ dágbalẹ̀ láti ɛ̀ ìwádíí lè lóri, èyí yóò jẹ̀ kí ó rọ̀rùn fún un láti tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mò ìṣe bẹ̀, ɛ̀ ohun tí èniyàn bá nífẹ̀ sí máa ñ wuní ɛ̀ ní gbogbo igbà ni, kò gbòdò jẹ̀ ɛ̀ ɛ̀ pé àṣewádíí ṣiṣe lóri orí-òrò tí ẹ̀nikan ti ɛ̀ tẹ̀lẹ̀. Idí ni pé ojú ọ̀tọ̀ọ̀tò ni a fi ñ rí nńkan àti pé bí ọ̀ye oníkálùkù bá ɛ̀ rí ló máa sọ bí àtupalẹ̀ rẹ̀ ɛ̀ máa jinlẹ̀ tó. Ohun tí ó ɛ̀ pàtàkì ni kí àṣewádíí ɛ̀ àgbéyèwò irú ìṣe bẹ̀, kí ó sì sọ àláfó tí ó wà níbẹ̀ tí ó fẹ̀ dí. Bí àpẹ̀rẹ̀, Ògúnlọ́lá àti Ajíbóyè ti wo yíyan orí-òrò ìwádíí láàyè ọ̀tọ̀ọ̀tò, ọ̀ye àti èrò ọ̀tọ̀ọ̀tò ni àwọn onímò méjéèjì sì gbé jádé. Kò sí láifí nínú kí àṣewádíí wo orí-òrò tí ẹ̀nikan ti wò tẹ̀lẹ̀ tàbí tí ó ɛ̀ kù lábò (wo Ajíbóyè, 2020, o.i.5).

Ajíbóyè (2020) tún tọ̀ka sí àwọn ẹ̀ka ìmò tí orí-òrò ti lè jẹyọ nínú ẹ̀kọ̀ Yorùbá, akẹ̀kọ̀ọ̀ lè yan orí-òrò lóri èdè, lítíréṣọ̀, àṣà tàbí kí ó yan orí-òrò nínú ajọṣepọ̀ méjì tàbí ẹ̀ka ìmò mètẹ̀tẹ̀ta bí i; èdè-lítíréṣọ̀; èdè-àṣà; lítíréṣọ̀-àṣà; tàbí èdè-lítíréṣọ̀-àṣà. Ọ̀kọ̀ọ̀kan àwọn ẹ̀ka ìmò wònyí ló ní ìṣọ̀rí tó gbòrò tí akẹ̀kọ̀ọ̀ le ti yan orí-òrò. Onímò yíi tọ̀ka sí orisun mètá ọ̀tọ̀ọ̀tò tí orí-òrò ti le jẹ jáde, àwọn náà ni:

- i. Orí-òrò ìwádíí tí ẹ̀nikẹ̀ni kò ɛ̀ rí.
- ii. Orí-òrò láti ara ìwádíí tí a ɛ̀ ti lábò
- iii. Orí-òrò láti ara ìwádíí àjànńàkù tàbí ìwádíí tí àbájáde rẹ̀ kò ɛ̀ gbára lè.



3.3 Oríṣi Ìwádíí

Adéyemí (2016) pín ìwádíí sí ìsòrí méjì gbòòrò, iye ìwádíí aṣẹpilẹ (Basic Research) àti ìwádíí aṣàfilò (applied research). Ìwádíí aṣẹpilẹ ni ìwádíí tí a ti a tún mò sí onílàná *geere, iṣẹ̀ndáyé* tàbí *onílàná tíòrì* (pure, fundamental/theoretical research). Èyí ni àwọn ìwádíí tí a máa ń ṣe tàbí gbéjádé láti mú ìmò gbòòrò, ṣe àwárí tíòrì tuntun láti ṣe àfihàn ohun ọ̀tun láti ṣe pé a fẹ́ lo ohun bẹ̀ẹ̀ lójú ẹ̀sẹ̀. Èyí ni oríṣi ìwádíí tí ó wọ̀pọ̀ jù nínú iṣẹ́ akada. Pàtàkì tàbí àbùdá oríṣi ìwádíí yìí ni láti gbé èrò, ilàná àti tíòrì tuntun jáde. Èyí ló sàbà máa ń jẹ́ ipilẹ́ tí ìwádíí aṣàfilò máa ń gùn lé (Adéyemí, 2016, o.i.5).

Díẹ lára àpẹẹrẹ orí-ọ̀rọ̀ ìwádíí aṣẹpilẹ̀ nìwọ̀nyí:

- Èdè** – i. Àgbéyèwò ihun ohùn láti lè ní òye bí àmì ohùn ṣe ń jẹyọ nínú èdè Yorùbá.
ii. Sísẹ̀ igbédide tíòrì èdè tuntun

- Lítirẹ̀ṣọ̀** – i. Àgbéyèwò èrò báýẹ̀serí Yorùbá nínú ewì alohùn
ii. Sísẹ̀ àtúpalẹ̀ ẹwà èdè nínú ẹ̀sẹ̀-ifá

- Àṣà-** i. Ìlò tíòrì ajemàsà láti wo àṣà isínkú láàrin àwọn Yorùbá Àwóri Èkó
ii. Àgbéyèwò Ètùtù sísẹ̀ láàrin àwọn Ègbá.

Lákòótán, a máa ń ṣe ìwádíí aṣẹpilẹ̀ láti ṣe àwárí ìmò titun, ó sì tún máa ń fí bí nńkan ṣe rí hàn sí àwọn tí kò nípa irú nńkan bẹ̀ẹ̀ tẹ̀lẹ̀.

Oríṣi ìwádíí kejì tí Adéyemí (2016) tọ́ka sí ni ìwádíí aṣàfilò (Applied Research). Ní èrò tí wa, *ìwádíí aṣàmúlò* ni a rò pé ó tònà láti pe *applied research* látàrí iṣẹ́ tí à ń fí oríṣi ìwádíí yìí ṣe. Èyí ní ìwádíí tí ó ní iwúlò gidi. A máa ń fí àbájáde rẹ̀ kojú àwọn iṣòro àwùjọ. A ń ṣe iṣẹ́ ìwádíí yìí láti wá ojútúú, àti-tán-àwọn-iṣòro-kan pátó tó ń kojú àwùjọ, tí àbájáde rẹ̀ sì lè mú àwùjọ máa gbòòrò sí i. Díẹ lára àpẹẹrẹ orí-ọ̀rọ̀ ìwádíí aṣẹpilẹ̀ nìwọ̀nyí:

- Èdè** – i. Sísẹ̀ àgbéjádé ètò mò-ón-kọ, mò-ón kà tí ó lè mú iwé kíkà rọrun fún àwọn akẹ́kọ̀ọ̀ ilé-ẹ̀kọ̀ girama.
ii. Àgbéyèwò oḡbón ikóni tí ó lè ran àwọn oḡo wẹ̀rẹ̀ lówó nínú ẹ̀kọ̀ ètò-iró.

- Lítirẹ̀ṣọ̀** – i. Ìṣàmúlò ewì alohùn láti fí kẹ́de ètò ilera tuntun tí ijọba ṣe
ii. Sísẹ̀ àgbékalẹ̀ ohun èlò igbàlódé láti fí polongo àlọ apamọ̀

- Àṣà-** i. Ìṣàmúlò àṣà ipètùsááwọ̀ àbáláyé lóde-òde
ii. Ìṣàmúlò ètò ilera abinibí lóde-òní

Ó ṣe pàtàkì kí a fí kún un pé oríṣi ìwádíí méjéèjì tí a mẹnù bà lókè wọ̀nyí ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ iwónúbónú nípa àbùdá ìwádíí, síbẹ̀, wọn yàtò sírawon nípa ohun tí à ń fí ọ̀kọ̀ọ̀kan ṣe àti pé àgbéjádé ọ̀kan ni èkejì ń lò. Adéyemí (2016) lo àkóónú ìwádíí láti fí sàtúnpin wọn sí ìsòrí mẹtá miiṛàn. Àwọn oríṣi ìwádíí miiṛàn tó tún wà nìwọ̀nyí:



1. Ìwádíí Ajẹmọ-àpẹjúwe (Descriptive Research): Èyí ni Adeyemi (2016) pè ní ìwádíí ajẹmọ-àlàyé sùgbón nínú pépà yìí Ìwádíí Ajẹmọ-àpẹjúwe ni a ó pè é gégé bí ó ẹ hàn nínú ìwé èdè-iperí. Ìwádíí yìí ló máa n fún ni ní àkòtun imọ nípa àwọn ètò àwùjọ. A máa n lo ìwádíí yìí láti ẹ àpẹjúwe orí-òrò tí aṣewádíí n sísẹ lẹ lórí. Adeyemi (2016) ẹ àtúnpin irú ìwádíí yìí sí isòrì mètá miiran:
 - i. Ìwádíí alákanṣe (case study): Èyí onímọ yìí pè ní ìwádíí tí ilé-iṣe kan tàbí àjọ kan gbé karí gégé bí agbàterù rẹ.
 - ii. Ìwádíí báyéṣe-n-lọ tàbí Abágbàiyí (Longitudinal analysis or trend studies): Èyí ni ìwádíí tí aṣewádíí ti n ẹ àkọlẹ gbogbo iṣẹlẹ tò bá n yojú láwùjọ sínú ìwé àkọlẹ kan.
 - iii. Ìwádíí adojúkọbikan (cross-sectional analysis): Èyí ìwádíí tò máa n dá lórí gbígba èròjà kan, ìwádíí bẹẹ lẹ dojú kọ ewì, eré-oníṣe tàbí òrò geere kan (wo Adeyemi, 2016, o. i. 7).
2. Ìwádíí ajẹmọ-imọ-itàn (Historical research): Èyí jẹ ìwádíí tí a fi n ẹ àkọsílẹ àtí atúpàlẹ àwọn orisun àtí orirun nṁkan. À n fi ìwádíí bẹẹ tọpinpin ibẹrẹ ìwé àpílẹkọ kan, kí a sì wo iyàtò tí ó dé bá iṣe bẹẹ. A tún lẹ fi wo àyípadà tí ó dé bá èdè omọniyàn kan.
3. Ìwádíí Alákanṣe (Case study research): Ogbón iṣewádíí kan pàtàkì ni èyí tí a lẹ fi sàpẹjúwé, ṣàlàyé tàbí láti fi sipayá ohun tuntun kan.
4. Ìwádíí ajẹmọ iṣedánwò (experimental research): Èyí jẹ ilànà ìwádíí níbi tí aṣewádíí ti ẹ àfiwé ohun àkójọ fún àyewò kan tàbí jù bẹẹ lo láti wo èdà àwọn ohun bẹẹ.

Yàtò sí àwọn oríṣi ìwádíí mérin òkè wònyí tí Adeyemi (2016) tọka sí, a lẹ ṣàfikún oríṣi ìwádíí miiran bí i:

5. Ìwádíí Ajemáláyé (Explanatory Research): Èyí ni irúfẹ ìwádíí tí a ẹ láti ṣàlàyé nṁkan kan tàbí iṣẹlẹ kan ní pàtò. Irúfẹ ìwádíí yìí máa n sọ ohun tí ó ṣokunfà nṁkan àtí idí-abájọ tí kiní kan fi ṣẹlẹ. Àgbékalẹ ìwádíí ajemáláyé máa n sòro ju ti aṣapẹjúwe lọ.
6. Ìwádíí ajẹmọ-àwómó àtí ajẹmọ-ye (Qualitative /quantitative research): Ìwádíí ajẹmọ-àwómó máa n wo itumọ, ọgángán-ipò, àtí atúpàlẹ nṁkan pàápàá jùlọ nínú lítirésò tàbí àṣà. Ìwádíí ajẹmọ-ye jẹ ọnà ìwádíí àwọn aṣéékà tí ó sì lósùwò pàápàá nínú èdè.
7. Ifiwádíí-sòtumọ (Hermeneutics research): Èyí ni oríṣi ìwádíí tò fúnka mọ wíwá itumọ sí ohun tí ó jẹ mọ imọ ijínlẹ, iwà omólúàbí, àtí onírúurú ewà inú afọ kan nípasẹ orirun afọ bí i ewì, òwe, tàbí òrò geere.

4 Kókó Pàtàkì nínú Jíjábò Ìwádíí

Lára isòro tí àwọn akẹkọọ máa n ni nínú iṣe ìwádíí síṣe ni jíjábò irújú wọn lókó ìwádíí. Síṣe àkọsílẹ àbò ìwádíí n fẹ imọṣe, ó gbòdò ní ètò, èrò tí aṣewádíí yóò fi hàn kò sì gbòdò mēhe. Aṣewádíí gbòdò fi sọkàn pé igbéléwọn ni, fún idí èyí, ó gbòdò farabalẹ kọ àkọsílẹ àbò ìwádíí rẹ lónà tí ó múnílókàn tí ó sì múnílàrà. Ó gbòdò dùn ún wo, kí ó sì dùn ún kà. Èka kọ̀ọkan nínú àbò ìwádíí gbòdò láwéláwé, kí ó sì sọ mọra wọn. Ipínrò kọ̀ọkan gbòdò so mọra wọn, bẹẹ náà ni orí kọ̀ọkan nínú iṣe àkanṣe gbòdò wónú arawon bí i eegun wónú ẹran, tí ẹran wónú eegun. Kí aṣewádíí ríi dájú pé oun tò èròjà inú àbò ìwádíí lésẹṣẹ.

Èdè ẹ pàtàkì nínú jíjábò ìwádíí, kí a tò lẹ sọ pé iṣe ìwádíí kan gbóúnjẹ fẹgbẹ, ó gba àwo bọ, ìwádíí bẹẹ gbòdò jẹ èyí tí ó létò tí ó yanranti, tí èrò inú rẹ kẹnú, pabambari, tí èdè tí a fi jábò rẹ dára. Èdè Yorùbá tí a ó fi jábò ìwádíí gbòdò jẹ èyí tí ó ki, kògbòdò ṣàn. Aṣewádíí gbòdò mọ bí yóò ẹ lo



àwọn ọ̀nà àtí ẹ̀wà èdè lólòkàn-ò-jòkàn níwòn-tún-wòsì. Àwọn gbólóhùn rẹ̀ gbòdò jẹ́ aṣéégbà, kí ó mọ́ àsìkò tí ó yẹ kí ó pa ọ̀wè àtí àkànlò-èdè. Ó gbòdò kọ́ àwọn ọ̀rọ̀ rẹ̀ ní àkòtúnkọ́ àtí àkàtúnka láti lè dèna gbogbo àsìkọ́ àtí àṣitẹ̀.

Aṣẹwádíí gbòdò ẹ̀ ẹ̀bẹ̀wò sí yàrá ikàwé ẹ̀ka-ẹ̀kọ́ rẹ̀ láti wo àwọn isẹ́ àkànṣe tí àwọn aṣáájú rẹ̀ ti ẹ̀, kí ó le lo irú isẹ́ bẹ̀ẹ̀ gẹ́gẹ́ bí atọ̀nà. Yorùbá bọ̀, wọn ní ọ̀mọ̀ kì í bá ipèlẹ̀ màámá rẹ̀ nílẹ̀, kí ó sì aṣọ́ dá. Aṣẹwádíí nílò àwọn isẹ́ àwọn ará isáájú wònyí láti mọ́ ilànà tí ẹ̀ka ẹ̀kọ́ rẹ̀ gbékalẹ̀ láti fí tẹ́ isẹ́. Èyí yóò kí aṣẹwádíí mọ́ bí ó ẹ̀ yẹ kí ó ẹ̀ àwọn ojú-iwé isáájú (preliminary pages) nínú isẹ́ àkànṣe rẹ̀. Ó ní ọ̀tẹ̀ tí a fí n ẹ̀ ojú-iwé isáájú bí i àkólé ita (title page), àkólé inú, ifowósí, ẹ̀rí aláboòjútó, ifisọ̀rí, idúpẹ̀, àṣamọ́ àtí àtẹ̀ akóónú.

4.1 Àṣamọ́

Ọ̀kàn nínú kókó pàtàkì nínú àbọ́ iwádíí ni àṣamọ́ jẹ́. Àṣamọ́ ni isọ̀nísókí àbọ́ iwádíí, itọ̀wò ló jẹ́ fún ẹ̀nikẹ́ni tí ó fẹ́ ka àbọ́ iwádíí wa. Ó máa n jẹ́ kí àwọn tí ó ka isẹ́ wa ní ọ̀yẹ̀ ohun tí isẹ́ ọ̀hún dálé lórí. Àṣamọ́ gbòdò wà láàrin aádọ̀jọ́ sí ọ̀ḍúnrùn-ún ẹ̀yọ́ ọ̀rọ̀. Àṣamọ́ tí ó dára gbòdò ní àwọn kókó pàtàkì wònyí; ifáàrà; isòro àtí èrédí isẹ́ iwádíí, ọ̀gbọ̀n isẹ̀wádíí; tíọ̀rí isàmúlò; àyọ̀rísí atúpalé iwádíí, àgbálọgbábọ́/ikádíí àtí àbá tí iwádíí ọ̀hún dá. Lẹ́yìn tí a bá ti parí iwádíí wa ni a máa n kọ́ àṣamọ́ fún isẹ́ àkànṣe. A máa n sojú abẹ́ níkòò nínú àṣamọ́ ni, kò sí àyẹ̀ fún àròyẹ̀ àtí irégbẹ̀. Àṣamọ́ wà fún itànmólẹ̀ sí òkùnkùn isẹ́ tí a ẹ̀ fún àwọn ọ̀nkàwé láti rí húlẹ̀húlẹ̀ akóónú àbọ́ iwádíí (Hamzat, 2016, o. i. 91).

4.2 Ifáàrà

Ní isọ̀rì yìí ni a ti máa n ẹ̀ ipilẹ̀ṣẹ́ isẹ́ iwádíí. Orí kòọ̀kàn nínú àbọ́ iwádíí ló máa n ní ifáàrà sókí àmọ́ ifáàrà gbgogboghò ni èyí tí ó máa n wà ní orí kiíní. Ifáàrà ni aṣẹwádíí yóò palẹ́ ọ̀kàn àwọn ọ̀nkàwé rẹ̀ mọ́ fún ọ̀ngangan ipò isẹ́ àkànṣe. Ó gbòdò múnílòkàn, kí ó sì múnílára, ilò èdè rẹ̀ gbòdò já geere. Àyẹ̀ yìí ni aṣẹwádíí yóò ti sọ́ àwọn gbogbo kókó pàtàkì tí ó rọ̀mọ́ isẹ́ rẹ̀. Ó kéré tán, ó gbòdò tó ojú-iwé méjì. Àwọn àbùdá pàtàkì tí a máa n rí lábẹ́ ifáàrà ni isòro iwádíí; èrò̀ngbà iwádíí; ibẹ̀rẹ̀ iwádíí; èrédí isẹ́ iwádíí; ibi tí iwádíí gbòdò dé àtí kókó ọ̀rọ̀.

4.3 Àgbéyẹ̀wò Aáyàn Omọ̀ràn

Orí kejì isẹ́ àkànṣe ni èyí máa n sàbà wà. Èyí ni àgbéyẹ̀wò àwọn isẹ́ tí wọn ti ẹ̀ sáájú lórí orí-ọ̀rọ̀ tí aṣẹwádíí n wò tàbí èyí tí ó ni àsomọ́ pẹ̀lú orí-ọ̀rọ̀ rẹ̀. Sísẹ̀ àgbéyẹ̀wò isẹ́ àwọn ará isáájú ni isẹ́ pàtàkì tirẹ̀. Èyí ni yóò jẹ́ kí a mọ́ ohun tí àwọn kan ti sọ́ lórí orí-ọ̀rọ̀ tí à n gbéyẹ̀wò. ibi tí isẹ́ dé, àláfó tí ó wà, àmúyẹ̀ àtí àléébù àwọn isẹ́ bẹ̀ẹ̀. A máa n to àwọn isẹ́ bẹ̀ẹ̀ ní sísẹ̀-n-tẹ̀lé ni nípa lílo ọ̀dún tí wọn gbé isẹ́ kòọ̀kàn jáde láti fí tò wọn. Aṣẹwádíí gbòdò le sọ́ iwúlò isẹ́ iwádíí fún isẹ́ tirẹ̀ (Ajíbóyẹ̀, 2020, o. i. 13). Lábẹ́ àgbéyẹ̀wò isẹ́ àwọn ará isáájú náà aṣẹwádíí yóò ti sọ̀rọ́ lórí tíọ̀rí isàmúlò. Èyí kí í ẹ̀ fún aṣẹwádíí láti máa wà sàròyẹ̀ tàbí wíjọ́ lórí ohun tí tíọ̀rí jẹ́ bí kò ẹ̀ láti sọ̀rọ́ lórí tíọ̀rí tí óyàn láàyò, àwọn agbátẹ̀rù tíọ̀rí náà, idí tí ó fí yàn-án àtí bí tíọ̀rí náà ẹ̀ wúlò fún isẹ́ àkànṣe tí aṣẹwádíí loò fún.

4.4 Itúpalé isẹ́

Ní orí kẹ́ta àtí orí kẹ́rin ni aṣẹwádíí yóò ti máa sàtúpalé àwọn èròjà àtí ohun àkójọ́ fáyẹ̀wò tí ó gbà lóko iwádíí. Níbi ni yóò ti yànnà-ná gbogbo àwọn èròjà ọ̀hún tí yóò sì fún wọn ní itumọ́ nípa lílo tíọ̀rí tí ó gbé isẹ́ náà kà. Àyọ̀rísí atúpalé yìí ni a ó fí mọ́ ohun tuntun ti aṣẹwádíí ti ẹ̀, tí yóò sì fí dábaa fún iwádíí ojọ́ iwájú. Ó yẹ́ kí a fí kún un wí pé ilànà àbọ́ tí ó jẹ́ káriayé ni pé kí ọ̀gbọ̀n



ìsèwádíí wà lórí kẹta àmọ ohun tí ó wópọ nínú ẹka ẹkọ Yorùbá ni kí a fi ọgbọn ìwádíí sọrí kìíní, kí àtúpàlẹ̀ sì bèrẹ̀ lórí kẹta.

4.5 Àsọkágba

Orí karùn-ún ni iparí àti ìgúnlẹ̀ isẹ̀ ìwádíí. Àsèwádíí yóò ẹ̀ isọníṣókí àbò ìwádíí, àbá fún ìwádíí ọjó ìwájú àti àgbálogbábọ̀ tabí ìgúnlẹ̀.

5 Àpẹẹrẹ̀ ilàna ìjábọ̀ ìwádíí

Àkólé inú	i
Ìfowọ́sì	ii
Ìjúbà	iii
Àṣamọ̀	iv
Ìdúpẹ̀	v
Àtẹ̀ Àkóónú	vi

ORÍ KÌÍNÍ Ìpílẹ̀sẹ̀ Ìwádíí

1.1	Ìfààrà	1
1.2	Ìṣòro isẹ̀ ìwádíí yí	3
1.3	Èròngbà isẹ̀ ìwádíí	4
1.4	Ìbéèrè ìwádíí	4
1.5	Èrèdí ìwádíí	5
1.6	Ọgbọn ìwádíí	6
1.7	Ibì tí ìwádíí gbòòrò dé	7
1.8	Kókó ọrọ̀	8

ORÍ KEJÌ Aáyan Ọmọ̀ràn

2.1	Ìfààrà
2.2	Ojú àwọn onímò fí wo Lítírésọ/Èdè Yorùbá
2.3	Ìtàn Àròsọ àti Àwùjọ Yorùbá/ Èdè àti àwùjọ
2.4	Ìpínsísọrí itàn àròsọ/ Ẹka-èdè Yorùbá
2.5	Tíọ̀rì isàmúlò

ORÍ KẸTA Àkóónú ìwé-itàn àròsọ YorùbáIsọrí gbólóhùn èdè Yorùbá

3.1	Ìfààrà
3.2	Ibùdó itàn ìwé itàn àròsọ <i>Ojú rí</i>
3.3	Àhunpọ̀ itàn
3.3	Ọgbọn isọtàn
3.4	Kókó ọrọ̀
3.5	Ètẹ̀ ifiwàwẹ̀dá
3.6	Ìlò-èdè

ORI KERIN Agbéyẹ̀wò èròjà ewì alohùn nínú ìwé-itàn àròsọ Agbéyẹ̀wò ihun ẹka-èdè Ẹgbá

4.1	Ìfààrà
4.2	Àlọ̀ àpamọ̀
4.3	Ẹṣẹ̀-ifá



- 4.4 Ofò
- 4.5 Ògèdè
- 4.6 Òwe

ORÍ KARÚN-ÚN Àgbàlọgbábò/Ìgúnlẹ̀

- 5.1 Ifààrà
- 5.2 Ìsọníṣókí àbò iwádíí
- 5.2.1 Àmúyẹ̀ àti Aléébù isẹ̀ iwádíí
- 5.2.2 Ìmòrán fún iwádíí ojò iwájú
- 5.3 Àgbàlọgbábò/Ìkádíí

5.1 Àwọn Ohun Èlò Ìṣewádíí

Òkan-ò-jòkan ni àwọn ohun èlò tí ó ẹ̀ pàtàkì nínú isẹ̀-iwádíí ẹ̀sẹ̀. Láísí àwọn nńkan wọnyí iwádíí le mẹ́hẹ. Diẹ̀ nínú àwọn èlò náà ni iwọ̀nyí :

1. Àtòjọ ibeèrè iwádíí tàbí ifọ̀rọ̀wánilénuwò (Questionnaire/interview)
2. Ilò Ẹ̀rọ Igbohùn sílẹ̀ (Midget)
3. Fọ̀nrán igbohùn sílẹ̀ (Cassette)
4. Ẹ̀rọ-Ìyàwòrán (Camera)
5. Fóónù alágbèéká

5.1.1 Àtòjọ Ibeèrè Iwádíí (Questionnaire): Èyí ni òkan-ò-jòkan ibeèrè tí olùwádíí kó jọ fún iwádíí tó fẹ̀ ẹ̀. Àtòjọ ibeèrè gbòdò jẹ̀ èyí tí a gbé kalẹ̀ ní ẹ̀sẹ̀-n-tẹ̀lẹ̀. Ó dára kí aṣewádíí fí àtòjọ ibeèrè rẹ̀ sọwọ̀ sí abẹ̀nà-ìmò síwájú igbohùnsílẹ̀. Èyí yóò jẹ̀ kí abẹ̀nà-ìmò lè múra sílẹ̀ de aṣewádíí. Kí í ẹ̀ gbogbo orí-òrò isẹ̀ àkànṣe tàbí iwádíí ló ń fẹ̀ ilò àtòjọ ibeèrè iwádíí sùgbón ànfààní púpọ̀ ló wà nínú ilò irú ilàna yí fún isẹ̀ àkànṣe.

5.1.2 Ilò Ẹ̀rọ Igbohùnsílẹ̀ (Midget): Èyí náà jẹ̀ ohun èlò iwádíí tí ó ẹ̀ pàtàkì. A máa ń lo èyí láti fí gba ohùn abẹ̀nà-ìmò sílẹ̀. Aṣewádíí gbòdò rí i pé ẹ̀rọ igbohùnsílẹ̀ tó fẹ̀ ló jẹ̀ èyí tó dára tí isẹ̀ rẹ̀ pé. Bákan náà ni ó tún láti ra bátiri tuntun tí yóò lò fún ẹ̀rọ ifigbohùn-sílẹ̀ náà. Aṣewádíí gbòdò rí pé òun náà gba ohùn náà sílẹ̀ dáadáa, kí isẹ̀ má di èmẹ̀jì, kí ó rí pé abẹ̀nà-ìmò rẹ̀ sọ̀rọ̀ sókè, kí a sí yera fún gbogbo ohun tí ó bá lè mú ariw owonú ẹ̀rọ. Nígba mírán a lè lo àtòjọ ibeèrè pẹ̀lú ẹ̀rọ, tí orí-òrò tí a ń ẹ̀sẹ̀ lẹ̀ lórí bá gbà bẹ̀.

5.1.3 Fọ̀nrán Igbohùn-sílẹ̀ (Cassette): Lára ohun èlò iwádíí tí ó ẹ̀ pàtàkì ni èyí náà jẹ̀. Aṣewádíí gbòdò rí dájú pé ojúlówó fọ̀nrán ni òun rà. Ó gbòdò gbiyànjú láti gbọ̀ ohùn tí ó gbà sílẹ̀ wò kí ó tó kúrò lódò abẹ̀nà-ìmò rẹ̀.

Ní àfikún, ó ẹ̀ pàtàkì kí ó kọ̀ orí-òrò tí ó ẹ̀sẹ̀ lẹ̀ lórí pẹ̀lú orúkọ abẹ̀nà-ìmò àti deètí tí ó ẹ̀sẹ̀ náà sí ara fọ̀nrán igbohùn-sílẹ̀ náà.

5.1.4 Ẹ̀rọ-Ìyàwòrán (Camera): Èyí pín sí ọ̀nà méjì, èyí tí a fí ń ya fótò àti fidíò. Àwọn isẹ̀-iwádíí kan wà tí ó jẹ̀ mọ̀ yíya àwòrán. Ẹ̀rọ-ayàwòrán tí a bá máa gbé lọ sí oko iwádíí gbòdò jẹ̀ èyí tí yóò dára tí àwòrán rẹ̀ yóò sì jáde dáadáa.

5.1.5 Fóónù alágbèéká (Handset): Èyí jẹ̀ òkan lára ohun o ohun ọ̀tun tó bá iwádíí ẹ̀sẹ̀ látàrí idàgbàsókè àti ilọ̀síwájú ìmò ẹ̀rọ. Fóónù alágbèéká wúlò dé wí pé gbogbo ohun tí a máa fí ẹ̀rọ igbohùnsílẹ̀ (Midget), fọ̀nrán igbohùn sílẹ̀ (Cassette), àti ẹ̀rọ-Ìyàwòrán (Camera) ẹ̀ ni fóónù



alágbèéká lè ɛ̀. Níwòn ìgbà tí iná bá ti wà lórí rẹ̀ tí yóò fí ɛ̀sìsẹ̀. Lásìkò tí ìwádíí bá ń lọ lówó, aṣẹwádíí gbòdò rí wí pé òun tí tẹ̀ botẹ̀ bótìnì mádímílówó orí fòònú alágbèéká sílẹ̀ kí ipẹ̀ má bá à wólẹ̀. Ipẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lẹ̀ ɛ̀ ɛ̀dìwó àtí àkóbá fún ohùn tí wòn ń gbà sílẹ̀.

Yàtò sí fífí fòònú alágbèéká gba ohùn sílẹ̀, aṣẹwádíí lè lo fídíò láti ya àwòrán lóko ìwádíí. Èyí yóò sì fún aṣẹwádíí ní ànfààní láti wo ɛ̀sẹ̀ rẹ̀ ní àwòtúnwò kí ó tó jábò ɛ̀sẹ̀-ìwádíí rẹ̀. Yàtò fún àwọn nńkan tí a mẹnù bà lókè wònyí, ó tún ɛ̀ pàtàkì kí aṣẹwádíí mú gègè ìkòwé pẹ̀lú èjá ìwé lówó tí ó bá ń lọ sí oko ìwádíí. B́akan náà, aṣẹwádíí gbòdò múra dáad́aá lọ sí oko ìwádíí torí ìrínisí.

5.2 Ìmúrasílẹ̀ Fún Ìṣàkójọ Ohun Èlò Fáyẹ̀wò Nínú Ìṣẹ̀wádíí

Nígbà tí oko ìwádíí bá tó lọ, aṣẹwádíí gbòdò fí èrèdì ɛ̀sẹ̀wádíí rẹ̀ sọkàn, kí ó sì rántí èròngbà ìwádíí rẹ̀, èyí yóò jẹ̀ kí ó lè múra fún oko ìwádíí bí ó ti tò àtí bó ti ye. Adékéyẹ (2016) tọka sí díẹ̀ lára igbaradi àtí ìmura tí ó yẹ̀ kí aṣẹwádíí ɛ̀ kí ó tó gba oko ìwádíí lọ. Àwọn ìmúrasílẹ̀ tí Adékéyẹ̀ tọka sí nìwònyí:

1. Ìṣàkójọ àwọn ohun èlò àtí dídán àwọn ohun èlò tí aṣẹwádíí máa lò ní ibùdó ìwádíí kí ó tó lọ.
2. Aṣẹwádíí tí gbòdò lọ sí yàrá-ìkàwé láti wo àwọn ɛ̀sẹ̀ tí ó wúlò fún ɛ̀sẹ̀ rẹ̀ tí àwọn àgbà ọ̀jẹ̀ nínú ìmò tí ɛ̀ sílẹ̀ kí ó lè mọ̀ ọ̀nà tí wòn gbà ɛ̀ ɛ̀sẹ̀ ìwádíí tiwòn kí ó lè mọ̀ ọ̀nà tí yóò gbé ɛ̀sẹ̀ ìwádíí tirẹ̀ gbà àtí ọ̀nà tí ó lè gbà ɛ̀ àkójọ èdè fáyẹ̀wò tirẹ̀; ɛ̀b́íọgbón ọ̀lọgbón ní kí í jẹ̀ kí a pe àgbà ní wèrè.
3. Aṣẹwádíí gbòdò wá abẹ̀nà-ìmò tó d́ángájíá lórí kókó tí ɛ̀sẹ̀ ìwádíí rẹ̀ dá lé, kí o lè mọ̀ ibi tí yóò doríkọ.
4. Aṣẹwádíí gbòdò tí ní àjọṣọ pẹ̀lú abẹ̀nà-ìmò kí ó mọ̀ ọ̀jọ̀ tí yóò bá a nílẹ̀.
5. Ìṣàkójọ àwọn ibéèrè tí aṣẹwádíí fẹ̀ bí abẹ̀nà-ìmò rẹ̀ kí ó máa lọ máa ɛ̀ ẹ̀nu kábakàba ní ibùdó ɛ̀sẹ̀wádíí kí ó sì gbàgbé àwọn ibéèrè tí ó ɛ̀ kókó fún ìwádíí rẹ̀.
6. Aṣẹwádíí gbòdò pinnu iye abẹ̀nà-ìmò tí ó máa nílò kí ó tó lọ sí ibùdó ìwádíí kí ó lè mọ̀ àwọn ohun èlò tí ó máa pèsè lọ síbẹ̀.
7. Ẹ̀nu ọ̀fífo kí í dún yànmuyànmù, owó jẹ̀ ohun kn pàtàkì tí aṣẹwádíí gbòdò wá d́ání lọ sí ibùdó ìwádíí láti dúpẹ̀ fún abẹ̀nà-ìmò nígbà tí ó bá parí ɛ̀sẹ̀ àkójọ rẹ̀.

5.3 Òfin tó de ɛ̀sẹ̀ Àkànṣe tàbí Ìwádíí Kíkọ

A gbòdò yera fún d́ída ɛ̀sẹ̀ oníṣẹ̀ kọ. Tí a bá fẹ̀ ɛ̀ àmúlò ohunkóhun nínú àkòsílẹ̀ ẹ̀ńkan, ó ɛ̀ pàtàkì kí a tọka sí ibi tí a ti mú irú àkòsílẹ̀. Àwọn onímò tí ɛ̀ àlákálẹ̀ onírúurú ọ̀nà tí a lè gbà mú ohun tí a kọ láti inú ɛ̀lòmíràn.

1. Tí a bá sọ ohun tí a kà nínú ìwé oníwèè ní sọkí, kò burú, sùgbón a gbòdò tọka sí í.
2. A lè sọ ohun ta kà ní sọkí lórò ara wa. Èyí ní ìsọnísókí-lórò-ara-ẹ̀ni. Èyí náà ń fẹ̀ itọka sí.
3. Ó tilẹ̀ lè jẹ̀ èdà-òye-òrò (paraphrase). Èyí náà tún ń fẹ̀ itọka sí nítorí èrò elẹ̀rò ní a mú lò.
4. Èyí tí ó wọpọ̀ ní lílo àyọ̀lò tí à ń pè ní (quotation). Bí a ɛ̀ mú un láti inú ìwé oníwèè gan an ní a ó kọ ọ̀ sílẹ̀, sùgbón a gbòdò ɛ̀ itọka sí èyí náà.



5.4 Ìtòsẹ̀ ọ̀rọ̀

Gégẹ́ bí orúkọ rẹ̀, ìtòsẹ̀ ọ̀rọ̀ máa n wà ní isàlẹ̀ ojú-ìwé kòòkan tí a bá ti lò ó. Ó máa n wà ní iparí gbólóhùn tí a ti lò ó (Wo abẹ́ ofin tó de ìtòsẹ̀ ọ̀rọ̀ fún àpẹẹrẹ).

5.4.1 Ìwúlò Ìtòsẹ̀-Ọ̀rọ̀

- (i) Látí fi imoore hàn sí ẹnì tí ó nì isẹ́ tí a dàkọ.
- (ii) Látí lè jẹ́ kí ònḱòwé tàbí olùwádíí jẹ́ kí a mò pé isẹ́ èlòmíràn nì oun dà kọ.
- (iii) Látí fún àwọn tí ó bá ká isẹ́ rẹ̀ ní ànfààní àti idánilójú ibi tí ó ti da isẹ́ náà kọ.
- (iv) Ó tún wà fún àti-ṣàlàyé àwọn ọ̀rọ̀ tàbí gbólóhùn tó n fẹ́ àlàyé.

5.4.2 Òfin tó de Ìtòsẹ̀-Ọ̀rọ̀ ní Kìkọ

- (i) A máa n kọ nónbà kòòkan sókè ilà diẹ́ ní iparí gbólóhùn tí a ti lò ó. Bí àpẹẹrẹ: Mo ti mọ́ lady yii long time nígbà ta wà n Grammar School¹
- (ii) Iparí àyọlò tàbí èrò èlòmíràn tàbí èdà òyè-ọ̀rọ̀ tàbí isonísókí nì a máa n fi ìtòsẹ̀- ọ̀rọ̀ sí.

5.4.3 Bí a ti ṣe n kọ Ìtòsẹ̀ Ọ̀rọ̀

- (i) A gbòdò nónbà àwọn ìtòsẹ̀-ọ̀rọ̀ ní sísẹ̀-n-tẹ̀lẹ́ fún orí kòòkan nínú isẹ́ àkànṣe tàbí iwádíí.
- (ii) A ó kó gbogbo ìtòsẹ̀-ọ̀rọ̀ jọ sí isàlẹ̀ ojú-ìwé kòòkan.
- (iii) A ó ya ibi tí a kọ àwọn ìtòsẹ̀-ọ̀rọ̀ sí nísàlẹ̀ ojú-ìwé kúrò lára isẹ́ gan-an tí a kọ.
- (iv) A kò gbòdò bèrẹ́ ìtòsẹ̀-ọ̀rọ̀ kan lójú-ìwé kan kí a lọ parí rẹ̀ lójú-ìwé kejì.
- (v) Ilà ọ̀tòtò nì a gbòdò kọ ìtòsẹ̀-ọ̀rọ̀ kòòkan sí.
- (vi) A gbòdò kọ ojú-ìwé tí a yèwò kí ó lè rọrùn fún ẹnìkẹ̀nì tí ó bá fẹ́ ṣe àmúlò irú àyọlò bèẹ.
- (vii) A ó bèrẹ́ pẹ̀lú orúkọ ònḱòwé, orúkọ bàbá rẹ̀ nì a ó kòkọ́ kọ, aó sì fi àmì idánidúró diẹ́ sí i. Lẹ́yìn èyí nì a ó kọ ọ̀dún tí wọn tè é. Àkólé orí iwé pẹ̀lú àkámọ́ olókè, kí àmì idánidúró diẹ́ tún tẹ̀lẹ́ e. B́akan náà a ó kọ àkólé iwé gan-an fúnra rẹ̀, a ó falà sí i nídíí, tàbí kí a kọ ní lẹ̀tà adẹ̀gbẹ́kí àmì idánidúró diẹ́ sì tẹ̀lẹ́ e, lẹ́yìn èyí nì a ó kọ ibi tí wọn ti tè iwé náà àti orúkọ òntẹ̀wé. Bí àpẹẹrẹ:

Akínwùmí Ìṣọ́lá(1982)' Ó Le Kú tàbí Ó Le Kú, Ìbàdàn: University Press Plc.,p47.

5.5 Àtòjọ Orúkọ Ìwé (Bibliography) àti Ìwé Ìtọ́kasí

Oríṣi ọ̀nà méjì nì a fi máa n ṣe àmúlò isẹ́ aṣíwájú nínú àkọ̀sílẹ̀ àbájáde isẹ́ iwádíí. Àwọn nì Àtòjọ Orúkọ Ìwé àti Ìwé Ìtọ́kasí. È jẹ́ kí a ṣe àfihàn wọn ní sísẹ̀ntẹ̀lẹ́.

5.5.1 Àtòjọ Orúkọ Ìwé

Èyí nì àkójọpọ̀ àwọn iwé tí a lò fún isẹ́ àkànṣe tàbí iwádíí. Ó lè jẹ́ àwọn iwé tí a ti mú àyọlò jáde fún isẹ́ tiwa tàbí àwọn iwé tí a kà tí ó jẹ́ mó isẹ́ tí a ṣe iwádíí lẹ́ lórí. Ojú-ìwé titun nì a máa kọ èyí sí lẹ́yìn gbogbo isẹ́ wa. Bí a ti ṣe n kọ ọ́ yàtò sí ti ìtòsẹ̀-ọ̀rọ̀. Ilàna ábídí nì a ó to orúkọ àwọn iwé tí a yèwò fún isẹ́ àkànṣe. Gbogbo iwé tí a kà bí a ò tilẹ́ ṣe àyọlò wọn nì a n pè ní àkójọ orúkọ iwé (Bibliography) (wo Adéyemí, 2016, o.i. 102).



Ìwé Ìtókasi

Èyí ni àkójopò àwọn iwé tí a yèwò tàbí tí aṣẹwádíí ló nínú isẹ̀ rẹ̀. Ìwé tí aṣẹwádíí kò bá ẹ̀ àmúlò nínú isẹ̀ iwádíí rẹ̀ kò gbòdò tókà sí irú iwé bẹ̀ẹ̀ lábẹ̀ Ìwé Ìtókasi. Gbogbo àwọn iwé tí a bá yèwò nínú isẹ̀ àkànṣe tàbí iwádíí wa ni a gbòdò kọ́ jáde lábẹ̀ rẹ̀. Gbogbo iwé tí a bá ẹ̀ àmúlò tàbí tí a lo àyọ̀lò níbẹ̀ ló gbòdò wà lábẹ̀ iwé Ìtókasi (wo Adéyemí, 2016, o.i. 105). Ilàna APA tí ó bá ẹ̀ ẹ̀ẹ̀ẹ̀ jáde ní kí o gúnlé. Bí ẹ̀ ẹ̀ẹ̀ẹ̀. APA 6th edition ni èyí:

Awóbùlúyí, O. (ed) (1989), *Yorùbá metalanguage (Èdè Ìperí Yorùbá) volume II*. Ìbàdàn: University Press Plc.

Dáramólá, S.O. (1990). *Research format in education*. Ilorin: University of Ilorin.

Kí o fi sọkàn pé ọ̀nà tí o máa gbà tókasi iwé tí o ló, máa dá lóri i bóyá iwé tí ẹ̀nikan dá kọ́ ni, àbí ori kan nínú iwé tí àwọn ẹ̀niyàn pawópò kọ́. Ẹ̀ journal ni àbí iwé àtìgbàdégbà?

Àgbálogbábò

Nínú àpílẹ̀kọ́ yí, a ti gbìyànjú láti ṣàlàyé ohun tí isẹ̀ àkànṣe tàbí iwádíí jẹ̀, ànfààní tó wà nínú niṣe-ìwádíí, àti yíyan orí-òrò fún iwádíí. Bákan náà ni a mẹnba oríṣi oḡbón iwádíí tí ó wà. A sì tún ẹ̀ àgbéyèwò àwọn ohun èlò fún iwádíí pẹ̀lú àwọn ọ̀fín tí ó de iwádíí Ẹ̀ Ẹ̀. Èrò wa ni pé àkọ̀sílẹ̀ yí yóò ẹ̀ ànfààní fún àwọn akẹ̀kọ̀ọ́ tí ó fẹ̀ ẹ̀ isẹ̀ àkànṣe lédè Yorùbá.

Ìwé Ìtókasi

Adéboṣáwá, O., & Adélékè, D. (2021). *Àkòtun èdè ìperí Yorùbá*. Ìbàdàn: YSAN.

Adékéyẹ, B. F. (2016). Àkójò èdè fáyèwò nínú isẹ̀ iwádíí. N'ime L. Adeyemí, H. O. Adéṣun, F. Adékéyẹ, & O. C. Oṣóléwu (Nḍi ndezi), *Oḡbón isẹ̀wádíí Nínú Ìmò Èdà-Èdè, Lítirésò àti Àṣà Yorùbá* (ibe 70-83). Ilorin: Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin.

Adeosun, H. (2016). Ìfààrà lóri isẹ̀ iwádíí. N'ime L. Adeyemi, H. O. Adeosun, F. B. Adékéyẹ, & O. C. Oṣóléwu (Nḍi ndezi), *Oḡbón isẹ̀wádíí Nínú Ìmò Èdà-Èdè, Lítirésò àti Àṣà Yorùbá* (ibe 10-21). Ilorin: Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin.

Adeyemi, L. (2016). Oríki Ìwádíí àti àbùdá iwádíí. N'ime L. Adéyemí, H. O. Adéṣun, F. B. Adékéyẹ, & O. C. Oṣóléwu (Nḍi ndezi), *Oḡbón isẹ̀wádíí Nínú Ìmò Èdà-Èdè, Lítirésò àti Àṣà Yorùbá* (ibe 1-9). Ilorin: Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin.

Ajíbóyè, O. (2016). Ẹ̀ isẹ̀ iwádíí ìmò ijìnlẹ̀ fọ̀nólójì àti síntáàsì àti ijábò rẹ̀. N'ime L. Adéyemí, H. O. Adéṣun, F. B. Adékéyẹ, & O. C. Oṣóléwu (Nḍi ndezi), *Oḡbón isẹ̀wádíí Nínú Ìmò Èdà-Èdè, Lítirésò àti Àṣà Yorùbá* (ibe 129-147). Ilorin: Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin.

Ajíbóyè, O. (2020). *Ọ̀pá-kùtẹ̀lẹ̀ fún kíkọ́ ojúlówó bẹ̀bà akadá*. Lagos: Masterprint Publishers.

Ajìkòbí, D. (2014). *Ìwádíí: Ìtànṣán-oḡbón*. Lagos: The Graphics Men.

Akínwùnmí, I. (1982). *Ó Le Kú*. Ìbàdàn: University Press Plc.



- Awóbùlúyì, O. (1989). *Yorùbá Metalanguage (Èdè Ìperí Yorùbá) Volume II*. Ìbàdàn: University Press Plc.
- Ayodele, T. (200 level). *Ọgbón ịṣẹwádíí Lédè Yorùbá, YOR224*. Kwara State College of Education: Department of Nigerian Languages.
- Bamgbose, A. (1992). *Yorùbá Mealanguage (Èdè Ìperí Yorùbá) Volume I*. Ìbàdàn: University Press Plc.
- Dúró, Adélékè àti Kẹmì, Adébiyí. (2003). *Ọgbón Ịṣẹwádíí Ní Èdè Yorùbá*. Ábẹ̀òkuta: Visual Resources Publishers.
- Fólórúnṣọ, A. (2001). *A Lecture Note on Research Writing in Yorùbá Language, Department of African Languages, Literatures and Communication Arts, Lagos State University*.
- Hamzat, S. A. (2016). Jíjábò Ịṣẹ Ịwádíí. N'ime L. Adéyemí, H. O. Adéòṣun, F. B. Adékéyẹ, & O. C. Ọmóléwu (Ndị ndezi), *Ọgbón ịṣẹwádíí Nínú Ìmò Èdà-Èdè, Litirésọ àti Àṣà Yorùbá* (ibe 84-98). Ilorin: Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin.
- Láí, Olúròdé àti Ọmólolú, Sọyòmbò. (2001). *Sociology for Beginners*. Lagos: John West Publications.
- Osuala, E. (2000). *Introduction to Research Methodology*. Onitsha: Africana-FEP Publishers Limited.
- Saliu, H.A àti Oyèbánjì, J.O. (2004). *A Guide on Research Proposal and Report Writing*. Ìlọ́rín: T.A Ọláyẹ́rí Printers and Publishers.